

да прямого погляду) в російській жіночій прозі повсякчас замінює віддалену перспективу (комфорність публічного простору). І тут варто пригадати думку Нормана Дензін, який зауважив, що «жінка, наділена владою дивитися, вивільняє погляд, який руйнує порядок, стирає межі між чоловічим і жіночим» [10, 140], та, залучивши контекст новітньої російської жіночої прози, приєднатися до неї як до прогнозу і застереження.

Список використаних джерел

1. Василенко С. Бабочка / С. Василенко // Звонкое имя. – М.: Молодая гвардия, 1991. – С. 177–179.
2. Дарк О. Сороколетняя Женщина [Электронный ресурс] / О. Дарк // Русский журнал. 2001. 17 декабря. <http://old.russ.ru/krug/kniga/20011217.html>.
3. Долгопят Е. Гардеробщик / Е. Долгопят // Новый мир. – 2005. – № 2. – С. 11–47.
4. Лакан Ж. Семинары. Книга XI (Четыре основные понятия психоанализа) / Ж. Лакан. – М.: Гнозис/Логос: 2004. – 304 с.
5. Малви Л. Размышление о статье «Визуальное удовольствие и нарративное кино», навеянное фильмом Кинга Видора «Дуэль на солнце» (1946) / Л. Малви // Гендерная теория и искусство. Антология: 1970–2000. – М.: РОСМЭН, 2005. – С. 206–216.
6. Мерло-Понти М. Око и дух / М. Мерло-Понти. – М.: Искусство, 1992. – 63 с.
7. Подорога В. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. Материалы лекционных курсов 1992-1994 годов / В. Подорога. – М.: Ad Marginem, 1995. – 340 с.
8. Ровенская Т. Как стать «настоящей женщиной», или практики телесной женской инициации глазами современной женской прозы / Т. Ровенская // Гендерные исследования. – 2003. – № 9. – С. 24–46.
9. Фрумкина Р. Тушь, перо (Елена Догоят. Гардеробщик. М., 2005) / Р Фрумкина // Знамя. – 2006. – № 11. – С. 210–211.
10. Denzin N.K. The Cinematic Society: The Voyeur's Gaze / N. K. Denzin. – London-New Dehli: Sage, 1995. – 141 p.
11. Kaplan E. Women and Film: Both Sides of the Camera / E. Kaplan. – New York: Methuen, 1983. – 259 p.
12. Modeleski T. The Women Who Knew Too Much: Hitchcock and Feminist Theory / T. Modeleski. – New York: Methuen, 1988. – 149 p.

Summary. The article analyzes the gaze as the means of (self)identification, connected in modern Russian women's prose with the positive active realization of woman's identity. Expressive means, correlating with the dialectics of vision and gaze, in women's text, on one hand, are the evidence of the story that happened (what was seen can be told about), on the other hand – represent the visibility on the level of code, which destroys the wholeness of the narrative. The narrator under such circumstances acts as the observer of events and takes the place of the "unreliable author". On the material of prose by Yelena Dolgopyat, Svetlana Vasilenko et al.

Keywords: Russian literature, women's prose, body, grotesque, scopophilia.

УДК 811.111'38

С.М. Федірко

СТИЛІСТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ МАРКЕРИ АВТОРИТАРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті досліджуються види дискурсу та визначається, до якого різновиду належить авторитарний дискурс. На конкретних прикладах продемонстровано стилістичні фігури та визначено прагматичні маркери авторитарного дискурсу.

Ключові слова: авторитарний дискурс, стилістичні фігури, прагматичні маркери, дискурсивний аналіз, комунікативні процеси, ілокутивна мета.

У лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ століття спостерігається особливий інтерес до дискурсивного аналізу, теорії мовної особистості, теорії мовленнєвого впливу. У фокусі лінгвістичних досліджень знаходиться людина з усіма її психологічними складовими і станами, формами соціального існування і культурної діяльності [1]. Антропологічна спрямованість лінгвістичних розвідок, урахування людського фактора як чинника комунікативних процесів посідають нині

чільне місце у мовознавчих студіях [5; 3]. Питання про те, що таке дискурс, стає основою нової парадигми лінгвістичного знання, яка дістала назву когнітивно-дискурсивної [6; 8]. З'являється все більше праць, присвячених різновидам дискурсу, наприклад, політичному, науковому, рекламному, педагогічному, аргументативному, спонукальному, судовому, медичному.

Досліджуються види дискурсу як за сферами комунікації, так і за характером комунікації. Авторитарний дискурс належить до різновидів дискурсу за характером комунікації і має зони перетину з різновидами дискурсу за сферами комунікації.

Оскільки авторитарний дискурс належить до різновидів дискурсу за характером комунікації, у його визначенні і аналізі необхідно врахувати принципи і максими спілкування. Х. Грайс запропонував термін “принцип кооперації”, згідно з яким адресант має “зробити свій внесок необхідним; саме на тій стадії, коли це потрібно, з прийнятою метою або напрямом в розмові”. Х. Грайс також класифікував чотири основні максими спілкування [10, 45]. Л. Азнабаєва виділила шість максимум спілкування: максимум позитивного ставлення, максимум зниження негативної реакції, максимум взаємності, максимум психологічної підтримки комуніканта, максимум скромності та максимум експлікації емоційної реакції [2 40].

Авторитарний дискурс – це цілеспрямована комунікативна дія, обумовлена особливою адресантно-адресатною конфігурацією, з ілокутивною метою здійснення адресантом психологічного тиску на партнерів по комунікації, що включає вербальний і позалінгвальні компоненти комунікації і супроводжується порушенням принципу ввічливості та комунікативних максимум.

Авторитарний дискурс може відрізнятися стилістичними засобами, що створюють або підсилюють категоричність. Авторитарний комунікант вживає їх у своєму дискурсі з ілокутивною метою актуалізації конфліктної ситуації, здійснення авторитарного тиску, відмови від кооперативного спілкування, а також із бажанням підкреслити власні переваги.

Авторитарні комуніканти можуть вживати такий стилістичний засіб, як **іронію**, щоб висловити негативне ставлення до партнера по комунікації та його дій. Ілокутивна сила іронії визначається як вираження інтелектуально-емоційної оцінки об'єкта за допомогою пропозиції, у якій дійсна оцінка об'єкта представлена у протилежній формі з метою створення ефекту глузування [3, 3].

Іронію вживає Магдалена Йодер з роману Тамар Майєрс “Петрушка, шавлія, розмарин та злочин” (Parsley, Sage, Rosemary and Crime).

(1) “The cause of death has been officially ruled as manslaughter. I thought you'd like to know.”

“What a shock, Melvin. I was sure it was suicide” (MTPS, 133).

(2) “I am taking the pitchfork into Harrisburg myself tomorrow. And I'm going to camp outside on the lab steps, if I have to, until I get that report.”

“Good for you, Melvin. It warms the heart to see a lawman doing his job. But you keep forgetting one thing. Even if that is the same fork that killed Don Manley, it doesn't prove that I did it” (MTPS, 219).

У даній комунікативній ситуації протягом кількох тижнів поліція здійснює розслідування вбивства відвідувача готелю. У випадку (1) поліцейський повідомляє господарку готелю, яку він підозрює, що офіційна причина смерті – ненавмисне вбивство. У відповідь господарка Магдалена Йодер іронічно зазначає, що вона була впевнена, що це самогубство. Ілокутивна мета Магдалени – підкреслити, що їй не повідомили нічого нового та поставити партнера по комунікації у незручне становище. У випадку (2) поліцейський повідомляє, що збирається провести лабораторний аналіз можливого знаряддя вбивства. У відповідь Магдалена вживає іронію, щоб підкреслити непрофесійність поліцейського. Авторитарність підсилюється аргументом, що навіть аналіз не доведе її вини у злочині. Іронія виступає стилістичним маркером авторитарного дискурсу, якщо мета адресанта образити адресата, висловити негативну оцінку.

Як вербальний стилістичний маркер авторитарного дискурсу можна розглядати **буквалізм** чи буквальну відповідь на запитання з прагматичною транспозицією. Якщо комунікант використовує буквалізм, це може свідчити і про неправильне розуміння інтенції партнера по комунікації. Якщо ж комунікант правильно розуміє інтенцію іншого комуніканта і вживає буквалізм, це свідчить про відмову від принципу кооперації, бажання збентежити співрозмовника, а, отже, про авторитарний тиск на партнера по комунікації. Така ситуація спостерігається в романі Хезер Грем “Ніжне приборкання” (Tender Taming), де жінка вживає буквалізм у відповідь на пропозицію партнера по комунікації:

“May I suggest a bottle of Sauvignon '72?”

“You may suggest anything you please.”

Eagle would have liked to suggest a good swat on the rear end. Instead he met the hostile challenge in her eyes. (GHTT, 132).

У цьому випадку запитання є оферативом у транспозиції. Комунікативна ситуація – ділова вечеря у ресторані – передбачає дотримання норм комунікації, зокрема принципу кооперації. Відповідь на запитання буквальна (*You may suggest...*). Комунікант не дає ані ствердну, ані негативну відповідь на офератив, що супроводжується невербальними елементами комунікації (*hostile challenge in her eyes*). Це свідчить про небажання кооперативно спілкуватися з партнером по комунікації і викликає негативну реакцію останнього (*Eagle would have liked to suggest a good swat on the rear end*).

Для посилення враження як у побутовому, так і у політичному дискурсі часто вживаються **гіперболи**. Різні політики використовують гіперболи, щоб зчинити тиск на слухачів, завдяки чому їх промови набувають авторитарного звучання.

Президент США Білл Клінтон вживав гіперболи у промові, присвяченій фінансовій кризі, щоб збільшити ефект від своїх слів та здійснити авторитарний тиск на слухачів: *Never has there been a more important moment to set a clear direction for the future, to affirm the commitment of Russia to democracy and to free markets, and to take decisive steps to stabilize the economy and restore investor confidence (CBFC)*. У цьому перебільшенні спостерігається порушення звичайного порядку слів, прислівник зі значенням абсолютності “never” вживається в ініціалній позиції. Гіперболи є апеляцією до емоцій адресатів, що підсилює вплив від дискурсу політиків, які їх вживають.

Серед стилістичних фігур, характерних для авторитарного дискурсу, можна виділити **повтор**. Повтор як стилістичний засіб вживається з метою логічного наголосу, необхідного для того, щоб привернути увагу адресата до ключового слова в реченні. Повтор додає твердженням додаткову переконливість і перетворює їх на нав’язливі ідеї. Він також перешкоджає сприйняттю інших ідей. Повтор впливає на емоції, думки та вчинки адресата, за допомогою повторів автор досягає ефекту прагматичного впливу на реципієнта. Повтори можна класифікувати як засоби ілокутивних маніпуляцій. Крім цього, повтор сприяє нав’язуванню адресату певної ідеї і часто є маркером авторитарного дискурсу. Вживання повторів авторитарним комунікантом можна спостерігати в розмові чоловіка з дружиною в романі Уільяма Сомерсета Моєма “Розмальований занавіс” (*The Painted Veil*):

“Do you know why I married you?”

“Because you wanted to be married before your sister Doris.”

It was true, but it gave her a funny little turn to realise that he knew it...

“I had no illusions about you”, he said, “I knew you were *silly* and *frivolous* and *empty-headed*. But I loved you. I knew that your aims and ideals were *vulgar* and *commonplace*. But I loved you. I knew that you were *second-rate*. But I loved you...” (MSPV 45).

У даному випадку адресант висловлює однозначно негативну оцінку партнера по комунікації. Ілокутивна мета адресанта – поставити партнера в принизливе становище, підкреслюючи його недоліки. Пресупозиція у даному випадку – те, що адресант вважає свої переконання істинними, а свою позицію зверхньою. Багаторазовий повтор (*I knew*), та перенасиченість цього невеликого уривку прикметниками, що виражають негативну оцінку, створюють авторитарність висловлювання.

Численні політики використовували повтори для збільшення авторитарності: Теодор Рузвельт, Уінстон Черчіль, Мадлен Олбрайт, Маргарет Тетчер.

Для визначення **прагматичних маркерів** авторитарного дискурсу необхідно звернутися до теорії мовленнєвих актів. Джон Остін, який започаткував теорію мовленнєвих актів, класифікував такі акти, як вердиктиви (вердикт – вирок), екзерситиви (акти здійснення влади), комісиви (акти зобов’язань), бехабітиви (акти суспільної поведінки – вибачення, сварка тощо) і експозитиви (акти-пояснення) [7, 119]. Д. Серль виділив 1) репрезентативи або асертиви 2) директиви, 3) комісиви, 4) експресиви, 5) декларативи [9, 181-185]. У роботі А.А.Романова класифікація мовних актів включає: комісиви (обіцянки, парі), експозитиви (роз’яснення, погрози), пермісиви (згоди), сатисфактиви (докори, акти похвали), регламентативи (формули соціального етикету), ін’юнктиви (накази, вимоги), реквестиви (прохання), інструктиви (розпорядження, заборони), сугестиви (ради, попередження), інвітиви (запрошення), дескриптиви (описи), аргументативи (доводи), констативи (твердження), наративи (розповіді) [8, 55]. У пізніших дослідженнях з прагматики додатково розглядаються оферативи та деклінативи, інтерогативи.

До прагматичних маркерів власне авторитарного дискурсу належать найтипівіші для нього типи мовленнєвих актів: директиви, менасиви, категоричні констативи, інвективи, деклінативи та певні різновиди інтерогативів.

Емоційна інтенція **менасивів** – залякування адресата, щоб викликати у нього такі відчуття як страх, неспокій, сумнів і навіть образу [4, 195]. Менасиви можуть виступати й засобом реалізації стратегічної позакомунікативної мети.

Інвективи, вжиті стосовно партнера по комунікації, порушують його позитивне обличчя. Комунікативно-функціональні параметри висловлювань-ображень зумовлюються емотивним фактором конфліктно-орієнтованого спілкування. Актом образи може скористатися як мовець із

високим комунікативним статусом, що зайвий раз підкреслює його авторитарну лінію поведінки, так і мовець, який має низький комунікативний статус.

У романі Дж. Толкієна “Володар кілець” (The Lord Of The Rings) орк Грішнак вживає як інвективи, так і менасиви у розмові з хобітами:

‘Untie our legs!’ said Merry.

They felt the Orc’s arms trembling violently ‘Curse you, you little filthy vermin!’ he hissed. ‘Untie your legs? I’ll untie every string in your bodies. Do you think I can’t search you to the bones? Search you! I’ll cut you both to quivering shreds. I don’t need the help of your legs to get you away – and have you all to myself!’ Suddenly he seized them (TJLR, 446).

Орк Грішнак має вищий статус, оскільки він очолює армію орків, які захопили хобітів у полон. Хобіт Меррі намагається примусити орка розв’язати його ноги і вживає директив. Проте у відповідь орк вживає інвективи (filthy vermin) та менасиви (I’ll cut you...), апелює, авторитарну метафору (search to the bones), авторитарне підкреслення власної сили як позастатусної комунікативної переваги (I don’t need the help). Авторитарність підкреслюється просодичним чинником (he hissed) та позалінгвальним фактором (he seized them).

Прагматичним маркером авторитарного дискурсу у побутовій і професійній комунікації виступають **директиви**. Водночас, у деяких різновидах професійного дискурсу (військовий дискурс, рекламний дискурс, спортивний дискурс) вживання директивів є нормою і не створює авторитарного ефекту. Директиви виступають як маркер авторитарності, створюючи категоричність, і свідчать про те, що адресант нехтує принципом ввічливості. За стратегією утворення директивів існують прямий і непрямі способи вираження директивних мовленнєвих актів. Прямий спосіб полягає в тому, що адресант прагне здійснити на адресата ілокутивний вплив через використання таких мовних засобів, ілокутивна сила яких легко зорієнтує слухача. Непрямі способи вираження директивів у побутовій комунікації та деяких різновидах професійного дискурсу (в англійській мові біля 70%) – оповідальні висловлення з модальними дієсловами, питальні пропозиції. Для англійської мови більш характерна прагматична транспозиція директивів, наприклад вживання запитальних речень для висловлення побажання, навіть наказу, що зумовлене вимогами ввічливості. У мовленнєвому спілкуванні нерідко буває недоречним висловлення прямих наказових пропозицій або експліцитних перформативних пропозицій. Специфіка директивів полягає в тому, що вони використовуються для апелювативного спілкування і не вимагають відповідної мовленнєвої реакції. Їх призначення – викликати відповідну дію. Провідною ілокутивною метою директива є спонукування адресата виконати дію або змінити його стан стосовно часових або локальних координат. Модальне значення спонукальності становить адресовану співрозмовникові чи групі співрозмовників вимогу такої дії чи поведінки, яка б забезпечила відповідність між основним змістом спонукального речення й дійсністю.

В романі Айріс Мердок “Замок на піску” (The Sandcastle) дружина виявляє авторитарність у розмовах з чоловіком. Вона вживає **директиви** і **констативи**, що збільшують категоричність:

‘You made this mess and you must get out of it. Be rational, Bill! Wake up and see the real world. Even if you have no consideration for me or for that wretched girl, who’s scarcely older than Felicity, think a little about your reputation, your position as a schoolmaster. Think about the precious Labour party’ (MITS 138).

У даній комунікативній ситуації Нен вживає як констативи (You made this mess...), так і прямі директиви (Be rational...). Апелювативність підсилена використанням займенника другої особи (you) та звертання на ім’я (Bill). Мета адресанта – підкорити волю адресата, здійснити тиск та примусити його прийняти власну точку зору. Для цього адресант також апелює до соціальних факторів (reputation, position, party).

Авторитарні комуніканти можуть вживати **деклінативи** та оформлювати їх без мітигаторів ілокутивної сили відмови. Деклінатив є небажаною для адресата реакцією на пропонування послуги і належить до стратегій конфліктного дискурсу. Капітан Вовк Ларсен з роману Дж. Лондона “Морський вовк” (The Sea Wolf) вживає деклінативи у розмові з Хемфрі Ван Вейденом, який випадково потрапив на його корабель і хоче потрапити на берег:

‘What vessel is that?’

‘The pilot-boat Lady Mine. Got rid of her pilots and running into San Francisco. She’ll be there in five or six hours with this wind.’

‘Will you please signal it, then, so that I may be put ashore?’

‘Sorry, but I’ve lost the signal book overboard’ (LJSW, 21).

Ван Вейден кілька разів прохав капітана відвезти його на берег за гроші або пересадити на інший корабель. Коли ж з’явилася реальна нагода потрапити на інший корабель та дістатися землі, на прохання Ван Вейдена просигналізувати кораблю, капітан вживає деклінатив з сатиричним забарвленням. Іntenція Ларсена – примусити Ван Вейдена залишитися на кораблі та прийняти його пропозицію. Позалінгвальний чинник (інший корабель проходить повз) підвищує авторитарність деклінатива.

Ще одним маркером авторитарного дискурсу у побутовій та певних різновидах професійної сфери можуть виступити такий різновид **інтерогативів** як короткі запитання-уточнення. Інтерогатив розглядається в комунікативному аспекті як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем для здійснення комунікативних намірів. Авторитарний комунікант може використовувати короткі запитання з ілюкутивною метою збентежити партнера по комунікації, довести нелогічність його думок чи безглуздість його переконань. Завдяки цьому йому вдається поставити партнера по комунікації у слабку позицію і домінувати в комунікативній ситуації. Така комунікативна ситуація спостерігається у романі Хезер Грем “Ніжне приборкання” (Tender Taming):

“I think I understand.”

“Do you?”

“Well, yes, damnit! And I don’t want to steal anyone’s land! I want to see that the Indians live better lives—”

“Better than what?”

“Than what they lead now! I want to improve their living conditions—”

“Oh, and what are those conditions?”

“Well...”

“You don’t know a thing about it!” (HGTT, 34).

У даному випадку один з комунікантів ставить іншому короткі запитання-уточнення. Проте його ілюкутивною метою не є отримання нової інформації, оскільки він вже є значно краще проінформованим про життя індіанців, ніж його партнер по комунікації. Справжня мета – довести іншому комуніканту його необізнаність, поставити у принизливе становище, що йому вдається завдяки використанню запитань. У певний момент його партнер не знаходить відповіді.

Список використаних джерел

1. Азнабаева Л.А. Принцип экспликации отношения в конвенциональном речевом поведении адресата// Филологические науки. – М.: Нефтяник, 2002. – №3. – С. 40-50.
2. Андрієнко Г.П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі худ. літ. XVI та XX ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Х., 2002. – 20 с.
3. Аругюнова Н.Д. Дискурс// Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
4. Жура В.В. Способы экспликации эмоционального дейксиса английской языковой в речевом пространстве угрозы// Языковая личность: Проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 194-200.
5. Льченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу: Монографія. – К.: ІВЦ Політехніка, 2002. – 288 с.
6. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (Обзор)// Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональный и структурный аспекты: Сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 7-26.
7. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. - Вып. 17. – С. 22-129.
8. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения. – М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1988. – 183 с.
9. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов// Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17. – С. 170-194.
10. Grice, H.P. Logic and conversation// Syntax and Semantics. – Vol. 3. – NY: Academic Press, 1975. – P. 41-58.

Список джерел ілюстративного матеріалу

11. GHTT Gram H. Tender Taming. – NY: Bantam Books, 1984. – 326 p.
12. LJSW London J. The Sea Wolf. – NY: Bantam Books, 1960. – 256 p.
13. MSPV Maugham W.S. The Painted Veil. – Far and Wide, V.2, The Companion Book Club, L. 1955.
14. MTPS Myers T. Parsley, Sage, Rosemary and Crime. – USA: Penguin Group, 1995. – 272.
15. TJLR Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. - Harper Collins Publishers, L., 2002. – 1140 p.

Summary. The article investigates types of discourse and determines to which of them the authoritative one belongs to. The stylistic figures have been indicated and the pragmatic markers have been determined on the examples from English fiction.

Key words: authoritative discourse, stylistic figures, pragmatic markers, discourse analysis, communicative processes, illocutive aim.